

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

АНОТАЦІЯ. Визначено передумови, ознаки та ризики фінансової глобалізації.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансова глобалізація

АННОТАЦИЯ. Определены предпосылки, признаки и риски финансовой глобализации

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: финансовая глобализация

ANNOTATION. The conditions, characteristics and risks of financial globalization

KEYWORDS: financial globalization

Актуальність проблеми. Сучасні процеси в економіці проявляються в інтернаціоналізації сфер відтворювального циклу, в утворенні глобального економічного простору, зрілість якого, з одного боку, визначається інтересами основних суб'єктів, а з іншого, сама зумовлює якість і динаміку світового економічного розвитку. Ознаки фінансової глобалізації, як якісно нової тенденції розвитку, проявилися у 1970-ті роки, коли суттєво зросли обсяги міжнародної ліквідності та незбалансованості поточних платежів, що відбулося внаслідок ліквідації золотодевізного стандарту та фіксованих валютних курсів, нафтових «шоків» і збільшення світових цін на нафту, розширення міжнародного банківського кредитування та емісії цінних паперів на світових ринках.

Аналіз основних джерел та публікацій. Г. П. Аніліоніс та Н. О. Зотова визнають, що на сучасному етапі інтернаціоналізація фінансової сфери розгортається по трьох основних напрямках: 1) інтернаціоналізація фінансових послуг з проникненням в економіку країн, що розвиваються, іноземних банків та інших фінансових установ; 2) зростання міжнародних потоків акціонерного капіталу, враховуючи прямі іноземні інвестиції, обсяг яких останнім часом був більше, аніж потоки боргових обов'язків; 3) посилення потоків боргових обов'язків, головними індикаторами яких є рівні процентних ставок і валютні курси. На думку дослідників, глобальні фінанси стають відокремленим сектором світо-

вої економіки, що має більшу дохідність порівняно з реальним сектором, відволікає частину виробничого капіталу, створює віртуальні гроші та кредитні обов'язки [1, с. 443—444].

Гроші мають певне символічне значення, вони стають не стільки багатством або засобом платежу, скільки символом статусу та інструментом керування світом. У таких умовах господарська діяльність (реальний сектор економіки) починає відігравати другорядну роль. В. Бузгалін та А. Колганов вважають, що капіталізм кінця ХХ — початку ХХІ ст. характеризується домінуванням тих сфер в економіці, в яких капітал виробляє сам себе (гроші) із самого себе (із грошей) і обслуговує ці процеси (управління, захист і специфікація прав власності тощо) [2, с. 29]. Прогрес такого капіталу збігається з процесами глобалізації, які супроводжуються розвитком різних мереж та інформаційних технологій, що у свою чергу стимулює віртуалізацію фінансового капіталу (існування його в комп'ютерних мережах) [2, с. 210].

Віртуальний фінансовий капітал відірваний від матеріального виробництва, він існує у сфері трансакцій, має свій особливий зміст, а саме: є принципово мобільнішим у часі та просторі порівняно з іншими формами капіталу; має зв'язок з конкретним суб'єктом, з конкретним станом у соціальному просторі-часі лише за формою власності та може змінювати свого власника швидко і часто, що й здійснюється постійно на фінансових ринках. Таким чином, хоча віртуальний капітал-гроші як світова супермережа може бути приватизований обмеженим колом приватних осіб, проте цілком не може бути контрольований ними, що обумовлено неорганізованістю та наявністю протиріч у колі власників корпоративно-мережевого ринку. За визначенням вітчизняних науковців внутрішні властивості глобального фінансового ринку, серед яких: «1) міжнародні масштаби здійснення угод і, відповідно, транскордонне переливання капіталу; 2) діяльність транснаціональних банків, фінансово-промислових груп, інвестиційних фондів і компаній, пенсійних і страхових фондів, глобальних транснаціональних корпорацій як суб'єктів ринку; 3) доступність для інвесторів і позичальників; 4) безперервність процесів інвестування, кредитування, торгівлі валютою та цінними паперами; використання глобальних електронних мереж — є факторами економічного розвитку, оскільки кожна з них сприяє зростанню обсягів залучення інвестиційних ресурсів» і впливає на інші параметри [3, с. 83—84].

Отже, глобальний фінансовий простір створює умови для дії низки тенденцій: зростання темпів концентрації фінансового і

промислового капіталу, збільшення кількості їх злиттів; зниження значення монетарних факторів у формуванні валютних курсів і зростання руху капіталу; відігривання фондовими ринками головної структуроутворюючої ролі в фінансовому секторі; зміна структури інструментів фінансового ринку — зростання частки інструментів—титулів реального сектору — корпоративних цінних паперів та їх похідних; посилення взаємозалежності фінансових і реальних секторів економіки [3, 84—85]. Відокремлення фінансового простору і відносин, які виникають у процесі управління фінансового простору та забезпечення саморозвитку «країни-системи», експерт по світових фінансах Бруні Рочча Фульчері називає геофінансами, дослідження яких потребує таких методичних припущень: геоекономічний та геофінансовий вибір базується на оцінці довгострокової перспективи та налаштований на збереження інструментів саморозвитку (tuot court); глобалізація фінансового ринку зробила фінансові ресурси невизначеними, а тому геофінансовий вибір налаштований не на встановлення їх належності, а на посилення здатності «країни-системи» їх використовувати; фінансові ресурси обмежені, а тому є неминучою боротьба за їх джерела; з геоекономічної точки зору критерій економічності використання цих ресурсів є недостатнім і доповнюється критерієм небезпечності. Якщо використання таких ресурсів стає основою загроз для «країни-системи», посилює потенціал конкурента, то виникає потреба відмови від джерел цієї фінансової «сировини»; геофінанси опрацьовують питання розвитку таких технологій для «країни-системи», які забезпечать найбільшу додану вартість від використання фінансових ресурсів [4]. Вітчизняні науковці убачають непередбачуваність глобальних трансформацій, наголошуючи, що сучасна світосистема вступила у стадію глибокої кризи [5]. За визнанням вітчизняних науковців, «фаза біфуркації, в якій перебуває світ, пов'язана з розгортанням саме цієї кризи. Залишаються суперечливими теоретичні обґрунтування і низки принципів проблем, зокрема тих, що стосуються осмислення функціональних форм глобалізації (вони, як правило, зводяться лише до економічних визначень), співвідношення глобалізації й держави, інтеграційних процесів і базових засад індивідуалізації суспільного розвитку як основної домінанти сучасних трансформацій» [6, с. 12].

Метою цієї статті є визначення теоретико-методологічні основ дослідження фінансової глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Все більш поширеними стають ідеї зміцнення симбіозу національних систем та міжнародної фі-

нансової системи, відповідно до яких передбачається: більш ефективний контроль над економічною політикою окремих країн на основі принципів максимальної відкритості та доступності відповідної макроекономічної та фінансової інформації; моніторинг тенденцій в економічних взаємовідносинах між країнами окремих регіонів; створення більш ефективних механізмів задля врегулювання проблем, що пов'язані із заборгованістю на мікрорівні економічного життя, зокрема прийняття більш досконалих законів про банкрутство на національному рівні; послідовна, обґрунтована та точно вивірена політика лібералізації руху капіталів, яка повинна забезпечити розширення доступу на міжнародний ринок капіталів багатьом країнам; краща взаємодія національних та міжнародних інститутів кредитно-фінансової політики; посилення кредитної та стабілізаційної потужності міжнародних фінансових організацій, у тому числі сумарного об'єму їхніх фінансових ресурсів [6, с. 464].

Фінансова глобалізація стала двигуном розвитку світової економіки, рівень якої досяг певної зрілості, про що свідчать валютно-фінансові кризи, які підтверджують високий рівень фінансової взаємозалежності. «Глобалізація фінансової діяльності стає однією з головних тенденцій розвитку сучасного світу. Особливість її виникнення пов'язана з тим, що в основі формування взаємопов'язаного, взаємозалежного, інтегрованого і безмежного фінансового ринку — глобалізація в галузі реальної економіки, зокрема в галузі товаропотоків... Фінансова глобалізація зумовила, по-перше, виникнення й функціонування глобального фінансового ринку; по-друге, реалізацію глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків; по-третє, вільне та ефективне переміщення капіталів між країнами і регіонами світу; по-четверте, формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів» [3, с. 82—83].

Показником рівня розвитку глобалізації фінансів може бути капітал, що функціонує за кордонами країни походження в обсягах накопичених іноземних активів, до складу яких залучають прямі та портфельні інвестиції (акції та боргові цінні папери), вимоги по банківських позиках, міждержавних кредитах тощо. З. Луцишин надає особливого значення для фінансової глобалізації переміщенню грошового капіталу із країни в країну. Вивезення капіталу за межі національних кордонів є найпотужнішим фактором поглиблення фінансової глобалізації, зближення рівнів розвитку різних країн, створення атмосфери взаємної довіри і поваги інтересів у міжнародному середовищі. Слід зазначити, що

експорт капіталу можливий лише за наявності в господарстві країни-експортера значних грошових заощаджень (нагромаджень), які здатні трансформуватися в капітал як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвестицій. Без створення солідних вільних фінансових ресурсів у певному колі країн фінансова глобалізація розвиватися не може [7]. А. Биков, розглядаючи порушення законодавства при приватизації власності [8, с. 22], вважає, що «втеча капіталу» обумовлена несприятливим для вітчизняних інвесторів інвестиційним кліматом.

Вивозячи капітал за національні кордони, його власники керуються такими мотивами: а) зниження собівартості та підвищення конкурентоспроможності продукції внаслідок диверсифікації виробництва, збільшення ефективності корпорації та економії на масштабах, раціоналізації окремих операцій, зменшення податкового навантаження; б) здобуття доступу до природних чи людських ресурсів для надійного забезпечення власного виробництва; в) подолання імпортних бар'єрів та завоювання нових ринків збуту своєї продукції, здобуття контролю над цими ринками, диверсифікації форм конкурентної боротьби на них; г) завоювання перспективно вигідної позиції відносно джерел ресурсів, ринків збуту, ресурсних потоків тощо, у тому числі — і з метою створення підґрунтя для здійснення політичного впливу на країну-реципієнта на державному рівні; д) досягнення цілі економічного знищення реальних або потенційних конкурентів.

Водночас проникнення до національної економіки іноземного капіталу може спричинити неоднозначні наслідки, створюючи низку загроз національній економічній безпеці країни-реципієнта. Слід особливо наголосити на тому, що в переважній більшості випадків ці загрози не є умисними, а впливають з реалізації основної цільової функції іноземної інвестиції — забезпечення максимальної прибутковості використання активів. Загрози обумовлені й особливістю інвестицій. Постійне збільшення швидкості фінансових потоків унаслідок розвитку систем електронних трансакцій, наявність у розвинених країнах світу значного фіктивного капіталу у вигляді цінних паперів, які не мають реального забезпечення, уможливають значні «припливи» та «відпливи» спекулятивних капіталів та дають підстави й надалі очікувати посилення загроз економічній безпеці держави внаслідок дії цього чинника.

Проте значні загрози можуть виходити також і від прямих іноземних інвестицій. Насамперед, вони можуть вести до посилення залежності економіки від іноземного капіталу. Передусім

це стосується інвестицій у підприємства, які здійснюють переважно експортне виробництво в рамках схем виробничої кооперації ТНК. Погіршення світової економічної кон'юнктури вестиме до згортання цих виробництв незалежно від економічного становища всередині країни. Транснаціональні корпорації цілком байдужі до економічного комплексу країни в цілому і орієнтуються на включення в систему міжнародного розподілу праці лише високоприбуткових сегментів економіки. Наслідком такого підходу є занепад менш дохідних галузей економіки, що посилює структурні диспропорції та конфлікт інтересів у національній економіці між рівнями підприємства, регіону та національної економіки. Небезпечними у цьому сенсі є також виробництва, які повністю забезпечуються імпортними комплектуючими і не мають ні власних технологій, ні можливості диверсифікувати джерела постачання. Вагому загрозу може становити відтік прибутків з країни. Зрештою, транснаціональний капітал з метою захисту своїх інтересів може здійснювати потужний політичний тиск на країну-реципієнта, змушуючи її вживати не вигідні для національного виробника чи національної економічної безпеки заходи економічної політики, спонукаючи до зовнішньополітичних кроків, які не завжди відповідають національним інтересам.

Висновки. Відокремленим сектором світової економіки стають глобальні фінанси, що мають більшу дохідність порівняно з реальним сектором, відволікають частину виробничого капіталу, створюють віртуальні гроші та кредитні обов'язки. Фінансова глобалізація спричиняє появу глобального фінансового ринку; впровадження глобальних фінансових стратегій транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків; вільне переміщення капіталів між країнами і регіонами світу; створення системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів. Фінансова глобалізація зводиться переважно до створення інституційних та організаційних умов для поширення кризових явищ, виникнення яких обумовлено об'єктивними макроекономічними чинниками в окремих країнах.

Фінансова глобалізація стимулюється нерівномірністю економічного розвитку та розподілу фінансових ресурсів; недостатністю в більшості країн власних ресурсів для покриття бюджетних дефіцитів, проведення соціально-економічних перетворень, здійснення процесів злиття та поглинання компаній і банків, виконання боргових зобов'язань по внутрішніх із зовнішніх запозиченнях.

Ризикоутворюючими факторами фінансової системи в умовах глобалізації є поширення ознак ринкової економіки як самоорганізуючої системи на все світове господарство та поширення мережових структур фінансових і організаційних систем, а саме: несиметричний розподіл інформації, яка, лише на перший погляд, є надмірною, а в реальній дійсності доступна не для всіх і розповсюджується нерівномірно.

У процесі піднесення фінансової глобалізації розгортаються передумови фінансової нестабільності: зміна валютних режимів; зростання обсягів міжнародних потоків капіталу, обсягів валютнообмінних операцій, збільшення швидкості поширення інформації; якісні зміни у структурі міжнародних потоків капіталу, що спричинили мобільність капіталів; приналежність суб'єктів фінансового ринку до різних національних економічних систем, що збільшує рівень ризику фінансових операцій та зумовлює зростання нестабільності глобального фінансового простору.

Література

1. Анилионис Г. П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г. П. Анилионис, Н. А. Зотова. — М. : Междунар. отношения, 2005. — 676 с.
2. Бузгалин А. В. Глобальный капитал / А. В. Бузгалин, А. И. Колганов. — Изд. 2-е, стер. — М. : Едиториал УРСС, 2007. — 512 с.
3. Економічний глобалізм: розвиток та зростання : монографія / за заг. ред. В. В. Рокочої. — К. : Таксон, 2005. — 320 с.
4. Фульчери Б. Р. Геоэкономический фактор в финансовых отношениях с зарубежными странами [Электронный ресурс] / Бруни Рочча Фульчери // Русский архипелаг : сетевой проект «Русского мира». — Режим доступа: www.archipelag.ru/geoeconomics/osnovi/geoeconomics/factor/.
5. Гальчинський А. С. Глобальні виклики: сучасність і майбутнє / А. С. Гальчинський // Економіка ринкових відносин. — 2008. — № 2. — С. 5—21.
6. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / [О. Г. Білорус (кер. авт. кол.), Д. Г. Лук'яненко та ін.]. — К. : КНЕУ, 2001. — 733 с.
7. Луцишин З. Асиметрія фінансової глобалізації / З. Луцишин // Економічний часопис—XXI. Сер. Міжнародна економіка — 2006. — № 7/8. — С. 21—25.
8. Биков А. О нарушениях законодательства при приватизации федеральной собственности / А. Биков // Экономика и жизнь. — 1994. — № 7. — С. 22.

Статтю подано до редакції 22.07.11 р.